

Hartvig Frisch som gymnasielærer

Af Finn Jorsal

Den 24. august 1914 skrev den 21-årige Hartvig Frisch til en ven:

»Her i Sorø er jeg en agtet Person, som 295 Statsskoledrenge og en Snes Lærere hilser på. Jeg har to Værelser til min Raadighed og faar Morgenthe og Aftensmad serveret heroppe, der fortæres i ensom Værdighed og min ydre Betydning er i Stigning. Desværre er jeg ellers ludfattig og for snedig til at be om Forskud den første Uge«.¹

Få dage tidligere var han med kort varsel begyndt som vikar i latin på Sorø Akademi.

Frisch var et par uger forinden kommet hjem fra sommerferiebesøg hos fætteren Herbert Iversen i London, hvor han befandt sig, da 1. Verdenskrig brød ud den 1. august, og han skulle nu være vendt tilbage til sine studier ved Københavns Universitet.

Som i hele studietiden – og også adskillige år efter – var Frischs økonomi mere end anstrengt, så straks ved hjemkomsten fra London havde han skaffet sig et job som lektiehjælper i latin – »... 6 Timer om Ugen à 1 Kr uansvarligt om han lærer noget«, som den fattige student fra Regensen skriver til sin mor endnu den 19. august, »... og jeg er glad ved Udsigten til Pengene«.² Det kommende semester var således planlagt, da et pludseligt dødsfald bragte ham ud i vanskelige, men hurtige overvejelser.

Det næste års tid skulle vise sig at blive temmelig afgørende for den retning, Frischs liv kom til at tage. Da han den følgende dag sagde ja til et kort vikariat på Sorø Akademi, var det lidet anende, at det skulle blive begyndelsen på en næsten 25-årig senere karriere som gymnasielærer.

Begyndelsen på hans lærergerning skete nemlig nærmest modstræbende, men samtidig kom opholdet i Sorø til at give ham ro til at gennemtænke det hidtidige studieforløb, som ikke gik efter planen. Frisch læste på dette tidspunkt historie som hovedfag med latin og tysk som bifag.

Vikariatet kom til at vare hele skoleåret, og de tanker og overvejelser, som han i denne periode gjorde sig om sine studier, en mulig fremtidig lærergerning, om verdenskrigens udvikling, politik i almindelighed, kort sagt om livet i det hele taget, er særdeles velbevidnede. Fra det, som han i perioder opfattede som sit eksil, skrev han

Hartvig Frisch, som var cand.mag. i latin og græsk fra 1917, var indtil 1941 gymnasielærer. I 1926 blev han valgt til Folketinget. I 1941 forsvarede han disputatsen Athenernes Statsforfatning og blev samme år professor i klassisk filologi ved Københavns Universitet. I 1947 blev han undervisningsminister og gennemførte året efter den retskrivningsreform, som fjernede det store begyndelsesbogstav i navneord, ændrede stavemåderne kunde, skulde, vilde til kunne, skulle og ville samt erstattede aa med å. Efter Niels Finn Christiansen: Hartvig Frisch. Mennesket og politikeren (s. 63).

nemlig – som i mange senere perioder af sit liv – mange og ofte lange breve, som for de flestes vedkommende er bevarede, og som også med mange detaljer fortæller om hans lærergernings første år.

I det følgende vil breve til vennen M.K. Nørgaard, til fætterten og filosofen Herbert Iversen og til familien i Hillerød (moderen og morfaderen, den tidligere rektor på Frederiksborg Statsskole Conrad Iversen) blive brugt til at belyse den unge Frischs debut som gymnasielærer.

Ankomsten til Sorø og til skolen beskriver han allerede næste dag omhyggeligt i et brev til hjemmet: efter ankomsten til stationen begiver han sig afsted til fods, men får dog fat i en postmand, der kommer kørende i sin enspænder. »Mellem andet fortalte han mig godhjærtet – at min døde overlærer Wiese havde været en kendt Størrelse i Sorø, idet han plejede at gaa rundt og pimpe på alle Stedets Beværdinger. Den hele Højtidelighed kom derved i et kært forsonligt Skær«. ³ Velkomsten til skolen var naturligvis præget af nogen forvirring, da et nyt skoleårs mange gøremål var i fuld gang. Omsider fik Frisch foretræde for rektor, H. Raaschou-Nielsen, »en stor kraftig uakademisk behageligt udseende Mand med et roligt Organ«, ⁴ som satte den unge vikar ind i »Sagerne«: han skulle bo på skolen og muligvis også varetage kostinspektion.

Den følgende dag gik Frisch så i gang med latinundervisningen. I aftenens tilbageblik er han ganske godt tilfreds med forløbet, men »Begyndertimerne i de to Afdelinger af I Mellem keder mig ubegribeligt«. Det får ham til at tænke på morfaderen, som efter sin pensionering vikarierede på sin gamle skole: »Jeg synes det må

være en Rædsel for den gamle Mand [sådan omtales rektor Iversen konsekvent i Frischs korrespondance] at slutte et langt filologisk Liv med Begyndelsesgrundene efter »lille Mikkell««. Han syntes bedre om undervisningen i en 1.g sproglig, om end »det vakte Harme og højroret Protest, at jeg tog det paa »en hel anden Maade«, det vil sige, at jeg vilde have, de skulde vide, hvad Ordene betød, tidligere skulde de kunne Oversættelsen. Formlære viste det sig, de ikke havde Mistanke om, Rab Rab var det altsammen«. ⁵ Frisch har tydeligvis fra første færd i sin lærergering lagt stor vægt på forståelse frem for udenadslære, i udgangspunktet mere som fornemmelse end som bevidst holdning.

Unge Frisch kommer altså fint fra start med sin latinundervisning, han bliver hurtigt glad for eleverne, men tungere ligger det med forholdet til lærerne. Allerede efter et par dage fælder han sin dom, som ikke ændres sidenhen:

»Det mørkeste Punkt er Læreværelsessamtalerne [sådan staver han konsekvent »lærerværelse«] – de gode Standsfællers Bemærkninger om Frankrig og Belgien er saa fortvivlet stupide, at de næsten saarer ens Æresfølelse som By-menneske. Som alle Steder, hvor Kolleger træffer sammen bemærker man dog en vis lunefuld Indforstaaethed med hinandens smaa Maal, det er som en Samling impotente Ægtemænd, der blinker til hinanden, man taler ikke højt om det, man diskuterer og klapper på Skuldren og siger Ha Ha Ha. Skolen tror jeg maa siges at være god – og Rektoren [Raaschou-Nielsen] har jeg megen Agtelse for. Ogsaa her har jeg stødt paa det samme, jeg kender saa godt fra Regensen – Sammenhørighedsbegejstringen. »En Soraner er det bedste i Verden« – og adskillige af Lærerne (ogsaa Rektor) er tidligere Soranere, som er vendt tilbage til Udgangspunktet og blir der til de raadner. Jeg mener at ha' bemærket, at det særlig er smaa Størrelser, som intet Holdepunkt kan faa i de større Menne-skesamlinger, der saaledes klamrer sig til en lille Enhed, hvor de kan spille en Rolle – og intet er jo i den Retning bedre end en Skole – særlig en saa smuk og statelig som Sorø, hvor man har mange Drengene til at respektere sig og hele Generationer at støtte sit Ry til«. ⁶

Omtalen af Frankrig og Belgien hentyder til diskussionerne om verdenskrigens udvikling, som Frisch var stærkt optaget af og drøftede indgående i sin korrespondance, især med fætteren. Med baggrund i en omfattende avislæsning af både danske og udenlandske dagblade fulgte han med indstregninger og knappenåle på kort slagenes udvikling dag for dag.

Hjem til familien beskriver han indgående også lærerværelsets udseende og indretning (det omtales som »et af de kønneste Rum i Verden«), men heller ikke her kan Frisch skjule sin frustration og irritation over lærermentaliteten i datidens skole: En kollega har af venlighed (det forstår Frisch godt) beskrevet de klasser, han skal have, peget de urolige elementer ud og rådet ham til at vise strenghed og villighed til at bruge spanskrøret, som i alle lokaler ligger i katederskuffen.

»Denne Dosis Læreri fik spoleret mig hele min Selvfølgelighedstilværelse. Dette her med at være værdig – holde Respekt – slaa osv. maa du huske er mig ganske fremmed. Naar man er vant til at gaa rundt som Borger i Staten med frit Slag til alle Sider, hvor det gælder at hævde sig ved Overlegenhed ikke ved vedtagen Respekt, synes det saa irriterende med denne Læreranseelse og Spanskrørsrespekt«.

Med eksempler fra hverdagen i København hævder han, at

»der er ingen Spanskrør og ingen Værdighed uden den man selv laver sig ... Men nu at skulle tænke paa sin Værdighed, overveje en vittig Bemærkning ikke som Vittighed, men som Brud paa Respekten, det bevirkede, at jeg med stor Lede for Skolevæsen rejste til Byen Lørdag Aften«.⁷

Virkeligheden satte sig heldigvis snart igennem:

»Nu Tirsdag Middag efter jeg i 2 Dage har haft de urolige Hoveder uden at behøve Anmærkningsprotokoller eller Spanskrør, ser jeg igen med mildere Øje paa Skolegerningen og haaber jeg ogsaa her kan bakke mig frem paa god parlamentarisk Vis, hvor man har Magten fordi man er den stærkeste«.⁸

En række formaliteter for ansættelsen skal klares, men ellers er det som sædvanlig økonomien, der giver problemer: »... jeg er ludfattig«, men han kan stadig ikke få sig til at bede om forskud på skolen, så »jeg maa derfor ulejlige dig med 5 Kr endnu af mine Penge for ligefrem at ha' til Frimærker osv.«⁹

Hjemme i Hillerød er de naturligvis meget nysgerrige efter at få at vide, hvordan Frischs hverdag former sig, hvilket han imødekommer med en detaljeret gennemgang af sin dag, fra te og brød bliver serveret på hans værelse på skolen kl. 7 (han er på fuld kost formedelst 70 øre pr. dag), til han går i seng ved titiden. Lektionerne, der er på 40 minutter, ligger om morgenen med to, dernæst »frokostpause« med kaffe og smørrebrød, så igen lektioner frem til 14.20, hvor der spises middagsmad i spisesalen. Fra kl. 15 til 16.30 fortsætter lektionerne, hvorefter skoledagen er slut. Inden aftenmaden, som indtages på værelset kl. 19, hvor den bringes af en tjener, bruger han tiden på læsning på biblioteket, spadsereture i skovene rundt om skolen, »dels gaar jeg rundt i den lille By og studerer Krigstelegammer og ser på Pigebørnene«.¹⁰

I begyndelsen af september begynder uvisheden at nage med hensyn til, hvor længe vikariatet skal vare. Stillingen skal jo slås op, hvilket på de tider besørges af ministeriet. Den slags tager sin tid, og desuden er nogle af skolens lærere ekstraordinært genindkaldt til militærtjeneste på grund af krigen. Ansøgningen om Regens-forlængelse og udsættelse af hans stipendium på grund af vikariatet imødekommes, så indtil videre fortsætter skolehverdagen. »Jeg har netop selv grebet mig i at synes, at dette allerede har varet fra Evighed, og at det gaar som et Stempel«, skriver Frisch på dette tidspunkt til sin mor og bedstefaderen.¹¹

»Pudsig er dog Forskellen mellem de forskellige Klasser. Den er saa stor, at jeg slet ikke føler mig selv som samme Menneske. Der er først de to IV Mellem, som efterhaanden er blevet mine Yndlingstimer. Spillevende Drengene – med Hensyn til Grammatik umulige og uvidende som Aber, men lykkeligvis endnu ikke ligefrem galt indstillede (som det ældre Materiale) – der er Haab om, at man med tilstrækkelig Taalmodighed kan lære dem at se paa Endelser – tænke sig om – og være nøjagtige«.

Kollegarådene fra de første dage – og sikkert også adskillige kollegers praksis – sidder stadig i Frisch:

»Prygl og deslignende har jeg nu engang saa meget imod at indlade mig paa. Meget kan udrettes, ser jeg, ved simple Skuespillertricks, man stamper i Gulvet, slaar i Bordet, skærer Grimasser og først og sidst hæver og sænker Stemmen, hvad der virker paa Drengene som et ufejlbarligt Kontrolapparat. Efterhaanden synes jeg – jeg har faaet Krammet paa disse to Klasser – jeg kan sidde frit og give Afkald paa Alvor, uden at miste sikker Opmærksomhed, et godt Middel er hyppigt at høre de urolige Ho'der – det virker befriende paa dem, at komme til at optræde ... Derimod I G.N. er en skrækkelig Klasse. For det første er de saa umoralsk uvidende og tillige oversættelseskæphøje, at man blir helt nedbrudt over det. Dertil kommer, at det er et meget flabet Hold, som jeg paa ingen Maade har kunnet samle. Personlig Uforsømmethed har jeg hurtigt faaet udryddet, men tilbage er blevet en vis dump Misfornøjelse parret med tommetyk Uvidenhed. Deres Vaaben er Grinet, hvad der jo er svært at kæmpe mod, det maa dels ignoreres dels maa man vende ikke blot sin men hele Klassens Opmærksomhed hen paa det ... det giver Afløb og spotter det hele -. Men jeg vil ikke raade nogen til at prøve at kvæle Grinet med Skænd og daarlig Behandling – det dræber bagfra og fra Siden og saa kan man vist gøre sig helt umulig«.¹²

Som supplement til sin redegørelse for håndteringen af denne besværlige klasse fortæller Frisch, at han er svømmet over Sorø Sø og tilbage igen, en tur på ca. 2 km, hvilket i al almindelighed har givet ham en vis anseelse blandt eleverne på skolen. Det er dog hans indtryk, at det i denne klasse kun har haft en begrænset effekt, så han går i gang med at repetere hele formlæren og

»la'r dem selv gennemgaa hvert Ord, de læser af nyt – og haaner hver Oversættelse, de uanende stikker ud, af bedste Hjerte (Hør forresten – de siger, at (den døde) Hr. Wiese ikke nogensinde hørte i de danske Stykker i Mikkelsen!!!) ... I II S.K. læser vi pro Sext. Rosc [dvs. Ciceros Pro Sexto Roscio] – og indøver Syntax, men det mærkes, at de heller ikke her kan Formlæren blot nogenlunde sikkert – det synes ellers et ganske behageligt Hold – blot lidt for tydelig Theologer til at kunne gaa i min Smag – Kun een af dem forekommer mig at være et ligefremt verdsligt Menneske.

Hermed har jeg altsaa saa nogenlunde gjort Rede for mine Skoleerfaringer«.¹³

Helt færdig er Frisch dog ikke blevet, for efterfølgende skriver han med en vis forargelse i pennen, at han samme dag er blevet opsøgt af en hr. overlærer Gad, som »paa fortrolig Maade« har gjort ham opmærksom, at han »anspænder de smaa Stakler i IV Mellem altfor meget«, så de bruger for megen tid på latin og desto mindre på de andre fag:

*»han gør mig kun opmærksom paa det – som ældre Lærer, der selv som ung har gjort de samme Erfaringer; uhyre elskværdigt – Gudbevares – jeg maa altsaa se, at gaa endnu langsommere frem, men grundigt vil jeg Fae'npinemig gøre det, da Ungerne ellers aldrig faar Begreb om Latin – (efter min Mening)«.*¹⁴

En uges tid senere er det stadig den nysproglige klasse, der plager Frisch: »... i den Time føler jeg mig som mellem en Bande Forbrydere, der griner og laver Panik saa snart man vender Ryggen til – det er trættende Anspændelse for mig hele Timen igennem«. ¹⁵ Men ellers er hans dagligdag kommet ind i en fast gænge, hvor fritiden først og fremmest bruges til særdeles omfattende læsning af både skøn- og faglitteratur. Det er først og fremmest latinske tekster – efterhånden også en del græske, der nævnes både i brevene hjem til Hillerød (»den gamle mand« har givetvis nydt disse informationer) og diskuteres i korrespondancen med fætteren. Det er påfaldende, at den faglitteratur, som vedrører hans historiestudium, glimrer ved sit fravær – medmindre han vælger et meget latinbaseret romersk speciale.

Frisch har tydeligvis overvejet, om han skulle omgås eleverne, som jo ikke er meget yngre end han selv, noget mere, men må konstatere:

*»Jeg lever lykkelig ensomt – jeg kan ikke bekvemme mig til at tale med de ældre Elever osv. – i den Alder, jeg er i, er der intet der synes ubetydeligere end Gymnasiastanskuelser, jeg beundrer nu Gudskesen for at han virkelig gad sidde og høre paa al det Sludder, vi kunde ryste af os i vor Skoletid, jeg har ikke Hovede til det«.*¹⁶

Ud over undervisning og læsning var det sport eller rettere motion, Frisch brugte sin tid på. Han fortæller derhjemme, at han en søndag spadserede til Ringsted – men dog tog toget tilbage om aftenen!

Nogle uger senere opdager han dog, at der er mere gods i eleverne end som så. Fem 2.g'ere har en søndag inviteret ham med ud på et traktørsted for at drikke kaffe, da de havde det indtryk, at han gik og kedede sig:

»De var elskværdige lidt generte som Gymnasiaster er, men ikke nær saa dumme som jeg havde ventet. Det er mærkelig nok, at selv den forskruede Dannelsen, vi gir vore Gymnasiaster – tænk blot paa alt det Møg de skal læse af ældre dansk Litteratur, de skal tale alvorligt om Ingemann og Hauch – som om de virkelig forelaa – og de spærres med alle til Raadighed staaende Midler ude

fra moderne Litteratur – altsaa at denne Dannelse alligevel ikke formaar at ødelægge dem; – jeg tro det er Fysikken og Kemien i Mellemskolen der redder dem»,

skrev Frisch i 1914 i en slags datidig kommentar til det netop indgåede gymnasieforlig!¹⁷

Den følgende uge må have budt på en hel del uro i en eller flere klasser, for i det næste brev til »Kære Derhjemme« udvikles en længere, noget anderledes og temmelig selvhøjtidelig redegørelse for, hvordan den unge lærer mener, at man bør forholde sig til sine elever:

»Med Hensyn til mine Klasser har jeg nu sluttet mine Undersøgelser af Menneskenaturen i den Alder med det Resultat, at det for en Lærer er nødvendigt at sætte sig selv paa en Piedestal, der umuliggør nærmere Forbindelse; noget lignende har jeg læst om hvide Mænds Forhold til Negere. Naar jeg hele Timen igennem til uhyre Anstrængelse for mig selv ser barsk ud og taler kort og bydende – saa har jeg Ro. Blot jeg smiler – glider Smilet videre over hele Klassen som Solen over et Landskab – de hygger sig – taler med og bliver urolige, hvad der i løbet af 1 Minut gir en ubestemt Larm, saa man ikke kan høre et Ord. Altså en Maanedes Erfaringer har vist mig at »Ærbødigheden« er nødvendig. Hver Streg man slaar af kan man arbejde Maaneder paa at vinde ind. Det er ubehageligt og anstrengende – saadan føler jeg det i hvert Fald – jeg kan ogsaa sige det saadan – man maa ikke gi Drengene Nøglen til sig selv, man skal være over dem som noget fremmed – og uberegneligt, man maa ikke le af det samme som Drengene, i hvert Fald ikke gi sig hen i det, ikke vise, man godt kan lide dem, kort sagt de skal ha' samme Følelse som en Neger overfor en hvid, at der sidder en, der tænker helt anderledes, som man aldrig kan være sikker paa. Ikke at jeg er saadan eller at jeg vil blive ved at mene saadan, men det er nu mine hidtidige Erfaringer«.¹⁸

Heldigvis og fornuftigvis dementerer Frisch selv i samme brev indirekte denne meget ungdommelige svada. Da skolens officielle badesæson nemlig synes at slutte med udløbet af september måned, tilbyder han sig som opsyn for et hold vinterbadende elever. Denne ordning skal i øvrigt vise sig at fortsætte hele vinteren igennem! – og derudover går han i gang med boksetræning med nogle af de store drenge.

Brevets modsætningsfyldte holdninger kan skyldes hans usikkerhed over for, hvordan han skal forholde sig til, at rektor netop har tilbudt ham vikariatet for resten af skoleåret. Som sædvanlig i faglige og nu også embedsmæssige sager spørges den gamle rektor i Hillerød til råds. Han var jo bekymret over forlængelsen af Frischs studier, men øjner nu pludselig en mulighed for, at han kan kombinere vikariatet med pædagogikum i latin – hvilket dog viser sig umuligt, da pædagogikumsordningen ikke længere indbefatter, at man har egne timer. Desuden ændres Frischs timetal nu, således at han kommer op på 28 timer om ugen (1,25 kr.)

Et besøg hos professor Kr. Erslev inde på universitet bestyrker ham i, at han har valgt den rigtige løsning af hensyn til studierne – især da det nu ligger fast, at han arbejder frem mod et speciale i romersk historie.

Indtil nu har opholdet på Sorø Akademi haft foreløbighedens karakter, men herefter kan Frisch gå i gang med at tilrettelægge året, så hans undervisning og hans studier kan komme til at befrugte hinanden, ligesom han kan gå i gang med at skaffe sig faste rammer om sin hverdag. På dette tidspunkt giver han følgende impressionistiske skildring af skolelivet til M.K. Nørgaard, som det meste af dette år befinder sig i Chicago:

*»Skolen, Kl. 8 det ringer, Drengene Bøger brunt Omslag, Støvler mod Flise-gulv – de løber ind i Klassen, Katederstolen, de mange Øjne Interesse Uro Li-gegyldighed. Frokosten 15 Lærere Skæg Kaffe Madpapir Lærersnak Fløde Sukker Godmodighed ... Søen Badehuset Vandet 11 Grader et lille Hold Elever i Vandet med mig Udspring fra Vippen Ferskvandssmag – Løb af bare Fødder over Brædderne – Raab Bevægelse nøgne Kroppe Haandklæderne Kraftprøver – min bedste Time paa Dagen«.*¹⁹

Den omtalte »lærersnak« uddyber Frisch over for fætteren i et brev fra de samme dage: »Naar man er vant til at høre Adjunkter og Overlærere tale om Krigen med barnlig Naivitet, som minder mig om mine Drengaar, naar vi i Frikvarteret stod og diskuterede den russisk-japanske Krig, virker dine Breve som en Samtale med selve Hindenburg«, ²⁰ I samme ånd lyder det til Nørgaard: »Jeg er forvist til Provinsen for eet Aar. Verdenskrigen behersker Sindet« ²¹ og igen til fætteren: »Gid Latin og Krigs-telegrammer maa hjælpe mig gennem Opholdet i denne skidt By, der knytter sig til en »lærd Skole««. ²²

Det gentages igen og igen i brevene til de tre »korrespondenter«, at Sorø er ham for lille, at kollegerne ikke siger ham noget som helst (politisk – og især i holdningen til krigen – har han været forrygende uenig med dem), mens han bliver mere og mere optaget af sin undervisning og i samme åndedrag af udviklingen i sine studier, som han forsøger at tilgodese.

»Mit Liv her gaar begivenhedsløst (naar undtages G. Wieds Død) og godt«, skriver Frisch til Hillerød, mens der endnu er fred og ro i Sorø. ²³ Men igen i den følgende uges brev må Frisch have luft for sin oplevelse af lærerne:

»Kollegerne kan jeg i det store og hele ikke holde ud. Deres Middelmaadighed særlig plus deres monotone ofte barnlige hadefulde Udfald mod Tyskland sløver mig efterhaanden saa jeg gaar langt uden om dem.

En virkelig sørgelig Overraskelse har det været mig at finde, at der her i byen snobbes for og ses op til denne akademiske Ende. De behersker Byen, som man forøvrigt næppe kan kalde en By. Paa mig virker det latterligt, naar

*man lige kommer fra Universitetet og ved, hvad det er for Folk, der saadan sendes ud til Skolerne. Alle disse tarvelige Omgivelser bevirker, at jeg ikke just befinder mig i mit Es».*²⁴

Sådan skriver han, selvom han i samme brev indgående fortæller, hvordan han nu har fået indrettet sig rigtig udmærket. Da det var afgjort, at vikariatet i Sorø skulle vare hele skoleåret, besluttede Frisch nemlig at skaffe sig bolig ude i byen, og det lykkedes ham at finde to sammenhængende værelser på en stille villavej i byen. Denne »lejlighed« beskriver og tegner han med stor begejstring i et brev til sin familie – muligvis fordi han er bange for, at de synes, at han har flottet sig – men hvad han ikke fortæller, skriver han allerede i midten af november til vennen i Chicago, hvor han præsenterer sig som »Gymnasiastbetvingeren«: »Det er hendes Mand, han piner hende, er ond mod Børnene i København, gaar paa Postgaarden og drikker«.²⁵ Det er værtinden, der kommer op på hans værelse og beklager sig over amtsrådssekretæren, som Frisch en nat, inden det nåede at blive julemåned, måtte slå ned, da han kom fuld hjem og var i gang med at kvæle både sin kone og den unge pige i huset. Nørgaard får historien i julebrevet, men allerede dagen efter de særdeles voldsomme begivenheder, hvor Frisch også har måttet finde sin revolver frem (!), skriver han til familien i Hillerød og fortæller detaljeret, hvad der skete.

Det vil falde uden for denne artikels rammer at beskrive dette drama (plus et par livlige historier mere), som for værten endte på hospitalet og for Frisch med endnu en adresseændring – i øvrigt til en anden amtsejendomsmand.

Med begivenhederne lidt på afstand undser Frisch sig ikke for over for familien at omtale sig selv som »lidt af en berygtet Person« og

*»en fæl Bisse, hvad jeg naturligvis til Dels hygger mig godt ved, men bene vixit, qui bene latuit – det gælder da navnlig i Provinsbyer, hvor man jo ikke kan komme udenom hinanden, og jeg skal tilstaa det kribler i min Privatfornemmelse, naar en hvemsomhelst Overlærer skal spørge om, hvordan det gaar i min Pension«.*²⁶

Der er ikke noget at sige til, at Frisch glædede sig til juleferien i Hillerød, hvor han ser frem til »at læse Græsk og spise Pebernøder«.²⁷

Det har jo været et mere end begivenhedsrigt efterår, og Frisch synes at have haft en fornemmelse af, at afgørende valg og skilleveje med hensyn til hans fremtidige liv nærmede sig:

»Foreløbig er jeg jo i 20'nes formløse Udviklingsstadium, hvor jeg selv ikke ved, hvad Vej det bærer og derfor lever i en Amphibietilstand som denne her i Sorø halvt Lærer, Børneopdrager og anbragt halvt Læser, Bokser (hermed menes overhovedet Gavflab, som Mormor sagde) og hvadsomhelst.

*Jeg haaber nu, I vil kunne tilgive mig at jeg ikke straks bestemmer mig til at hale i en bestemt Snor (F Eks Provinslæreren eller Globetrotteren eller Romerslugeren) men opvejer det mod hinanden og prøver at faa det til at gaa ...«.*²⁸

Frisch har i disse uger i sine breve oftere og oftere omtalt græske tekster, og et forslag om at læse græsk i juleferien skyldes ikke bare ønsket om at glæde den gamle klassiker, morfaderen, ikke bare behovet for at kunne græsk med henblik på det romerske speciale, som begyndte at aftegne sig, men en mere og mere intens interesse for græsk sprog og kultur. Allerede tidligere på efteråret, da hans læsning begyndte at tage retning, havde han skrevet:

*»For hver Dag der gaar ser jeg mig mer og mer syg efter Græsk ... Du kan nok forstaa gamle Mand, at skal jeg overhovedet kunne lave noget paa den Basis jeg har valgt mig – saa maa jeg gøre mig expert i Græsk [sic] – denne stadige Uvidenhed om hele den halve Side af mit Emne lammer mig fuldstændig«.*²⁹

Det første halvår er gået, men efter at Frisch med en ny flytning har fået styr på sin praktiske hverdag, »sviret jul« med vennerne i København inden den egentlige juleferie hos familien i Hillerød og læst en masse græsk med morfaderen, begynder der at tegne sig et billede af den sidste del af hans studier og et efterfølgende embede. Han får det næsten afsløret i et 20 sider langt brev til vennen i USA, hvorfra det først skal anføres, hvordan hans hverdage forløber, da hans gennemgang tydeligt afslører hans mangesidige interesser og beskæftigelser, som kommer til at kendetegne de næste mange år af hans liv:

*»Formiddagen Latintimer – dernæst Svømning, Middag i min Amtsfuldmægtigfamilie (hvor jeg nu bor efter Slagsmaalsaffæren), Avislæsning (jeg holder selv Socialen – Sorø Folketidende (Venstre moderat) Norddeutsche allg Zeitung, som tilsendes 2 Gange om Dagen kun 1/2 gammel og laaner Berlingske T hos min Mand) noget Fotografering, Krigskortpasning (det gaar saa langsomt, forrykkes saa lidt, men det kommer vel nok) Latintimer igen – hjem – Græsklæsning – Plutarch (i Juleferien læste jeg med den gamle Mand for full speed og har nu bestemt at bruge Aaret her til i hvert Fald at læse noget Græsk) Tur i Omegnen med Stenalderundersøgelser ... Dernæst forsvarlig Aftensmad i min lille Familie med to Snapse – (Manden er naturligvis Alkoholist, som alle kernesunde Provinsboer, han begyndte med een – saa halvanden og nu 2, men længer gaar jeg heller ikke) derefter Avislæsning – særlig glad er jeg ved, at Magisteren [dvs. Herbert Iversen fra London] sender mig engelske Aviser, som jeg sluger med Graadighed og saa endelig rigtig Læsning [en række romersk-historiske fagbøger og historisk-politisk litteratur opremses, som sammenfattes i:] Over hele denne Læsning, som du forstaar gaar fortvivlende smaat med den ringe Tid, jeg har for Skolen, staar Glosen Imperialisme som er mit nye 1915 Ord – det fælles Multiplum for min Latin og Verdenskrigen, og for at holde Liv i mig selv driver jeg saa Boksning praktisk og theoretisk ... I Sengen foregaar Skønlitteratur – Jack London – Knud Hjørtø – osv. Pontoppidan er endnu ikke læst – jeg er i Læsetaske (Jesus!)«.*³⁰

Som nævnt er der tale om et meget langt brev – og lige inden trætheden (og en anelse spiritus) overvælder Frisch, så han må opgive at skrive mere, når han at fundere over sin fremtid. Han overvejer nu stærkt at opgive historiestudiet, og som en slags svar på vennens tilsvarende overvejelser over deres fremtid stiller Frisch spørgsmålet:

»Men hvor lang skal vi gøre vor Aktionsradius? Skal vi opgive Jordkloden og kaste os over Jylland med Bilande. Arbejde mod at blive Kolleger ved Aarhus Kathedralskole, Medlemmer af Vælgerforeningen ... Faen heller den Vej gik bedre Mænd end vi«.³¹

Uafvidende når Frisch altså at udtrykke en profeti, hvis virkelighed indfandt sig – i første omgang allerede halvandet år senere. Sorø-året, som altså viser sig at blive temmelig afgørende for Frischs senere livsforløb, er samtidig en af de mest intenst dækkede perioder af hans liv. Selv hans kommende ægtefælle tre år senere spørger på forunderlig vis i en tilføjelse i et brev til familien i Hillerød få dage efter det lange Nørgaard-brev: »Stella Bruuns Forlovelse ved jeg ikke noget om, men det vilde glæde mig; det er jo den eneste ordentlige Anvendelse af et godt lille Pige barn –«. ³² I samme brev er han i øvrigt i gang med at sammenfatte året:

»Mine Kolleger behandler mig med elskværdig Ringeagt, som kommer mig meget tilpas, nu jeg har saa travlt. I det hele tror jeg, Aaret hernede vil modne mig i Stadighed og Kundskaber, og Sundhed ogsaa forresten, for ikke at tale om »Erfaringer«; det faar jeg saa trøste mig med«.³³

De følgende måneder gik deres vante gang, bortset fra, at Frisch, efterhånden som eksamen nærmer sig, får flere og flere privattimer, også i tysk og selv i matematik (formodelst 2 kr. pr. time, dvs. mere end den officielle timebetaling) – samt holder foredrag eller oplæsning i gymnasieforeningen »med noget Bernard Shaw«. ³⁴

Ud over 1. Verdenskrig var det store tema i dansk politik i den samling grundlovssagen. Hen på foråret lykkedes det at opnå enighed, og Frisch kan den 8. maj meddele fætteren i London, at der dagen før blev holdt fredsvalg om den nye grundlov, »som giver lige og almindelig Valgret ogsaa til de langhaarede«. ³⁵

Den af sine korrespondenter, som Frisch i alvorlige stunder opfattede som den mest seriøse rådgiver (når bortses fra det klassisk-faglige), var fætteren, og hen mod slutningen af skoleåret sender han Herbert Iversen et rids af sine planer for resten af studietiden, der endnu på dette tidspunkt indbefatter historie, som skønnes at kunne gøres færdig foråret 1917. Dertil kommer et tilbageblik på året på Sorø Akademi, som vel både er møntet på fætteren og ham selv:

»At jeg kom herved skyldtes et tilfældigt Dødsfald og min unægtelig heldige Eksamen [latin, sommeren 1914]. At jeg blev her mer end den korte Vakance, jeg først havde tænkt mig, – kan jeg ikke ganske motivere. Man var tilfreds med

mig og ønskede at beholde mig; Krigen gjorde Kbhvn saa lille og Nørgaard var rejst. Som det hele blev, har jeg unægtelig lært meget af det; nu F.Eks er jeg igen flyttet op paa selve Akad. og sidder med mine 22 Aar i Egenskab af inspektionshavende Lærer paa ældste Afdeling (Adresse »Gymnasiet«). Nedenfor mine Vinduer spiller de unge Mennesker Cricket og Fodbold i Sommeraftenen – Tjeneren kommer og dækker Aftensbord i min Lejlighed. Jeg har at lede Middagsbordet og tumle de store Terriner og Oksestege. Kommer nogen forsent til Middagen, gaar han hen for Midten af Bordet og gør sin Reverens for mig før han sætter sig. Med Gravalvor paahøres Bordbønnen, som en af Eleverne fremsiger. Unægtelig har 4. Kreds [socialdemokratisk, i København], Studentersmf [Studentersamfundet, hvor Frisch ti år senere blev formand], Drankerklubben [en gruppe studenterkammerater, heriblandt undertiden Tom Kristensen] – og Rydbergs Kælder opdraget mig upaaklageligt, siden jeg findes skikket til saa meget Værdighed.

Her sidder jeg altsaa og opdrager den antisocialistiske Yngel, som om føje Aar vil findes i respektive Stillinger, og jeg beder dig forstaa hvor nær jeg er kommet den hellige almægtige »Dannelse« paa Livet. Heldigvis tør jeg sige, at jeg ikke har mænget mig med Rakket og at jeg efter Forholdene foragtes ganske godt – som »rød« – som »Tyskerven« »Bokser« »Tøsejæger« (den første Maanedes Dumheder, da jeg troede jeg snart skulde væk igen) og tilsidst fordi jeg den sidste Maaned spiste paa »Postgaarden« ... altsammen fordi jeg ikke har villet gaa rundt til Lærerne etc. Herregud til Pjat det hele«,

slutter Frisch – uden at være sig fuldt bevidst i hvor høj grad dette tilbageblik peger fremad.³⁶

På et afgørende punkt blev der skabt klarhed i løbet af meget kort tid. Inden Frisch er færdig med eksaminer og årsprøver på akademiet, har han på et brevkort meddelt familien følgende: »Til min Rædsel har jeg hørt at Erslev skal trække sig tilbage. I saa Fald kan jeg li'saagodt opgi Historie; det er ham, jeg har lagt det hele an paa. De andre kender jeg slet ikke«. ³⁷ Erslev forlod faktisk først sit professorat i 1916.

Inden det hele er forbi i Sorø, når Frisch at opleve en meget selvhøjtidelig censor ved »den lille latinprøve« i mellemsskolen. De bedste elever klarer sig udmærket, men han synes tilsyneladende selv, at han skulle have kunnet eksaminere de lidt svagere til noget mere, selvom begivenheden bliver karakteriseret som »lidt af en Farce«:

»Den gamle Mands udmærkede Udtalelser paa sidste Brevkort om mine Dirke-opkunster kan jeg desværre ikke underskrive; jeg mangler netop den dybe Interesse for Sinkerne og mit ihærdige Arbejde i dette Aar forsvinder i Aftenrøden upaaskønnet. I mine andre Hold, ved jeg, det samme vil gentage sig – enkelte har virkelig lært noget – nogle kan lige slæbe sig igennem, andre har slet ikke faaet noget ud af det.

Det skal gøre godt i kommende Aar at gaa langt uden om de svagho'dede med de dannede Ambitioner, som dumme Mødre og Fædre vil ha' Studeringer-

*nes pæne Vej. Herren skal vide, jeg ikke ser nogen »Opgave« der! Men som det indrettes nu, maa vi vel sige, at det er den »højere« Skoles væsentlige Virksomhed».*³⁸

Holdningen til eleverne er dog ikke ganske den samme få dage senere, da han skriver til fætteren og fortæller om sin eksamenstravlhed: »... jeg kan jo ikke nægte at jeg i Aarets Løb har fattet nogen Interesse, for at det skal gaa mine Elever godt«.³⁹

En uges tid inde i juli er skoleåret omsider forbi. Frisch begiver sig straks afsted på en velfortjent sommerferie, som består i en cykeltur over Svendborg, op gennem Jylland og med Aalborg-båden tilbage til København og Hillerød.

Det følgende år stod i studiernes – og studenterlivets – tegn (jf. Niels Finn Christiansens Frisch-biografi, s. 44ff), og forårets overvejelser blev efteråret 1915 til beslutningen om, at læsningen skulle ende med en skoleembedseksamen i latin (med speciale i romersk historie fra Sullas til Cæsars død) og græsk.

Efteråret 1916 skulle hans spøgefulde spådom fra januar 1914 delvist gå i opfyldelse: fra efterårsferien var han en måneds tid vikar i græsk og latin på Aarhus Kate-dralskole. Det mærkes, at han er blevet både skole- og andre erfaringer rigere i forhold til vikariatet på Sorø Akademi, men der er også byens størrelse og »væsen« til forskel.

»Min Stilling herovre er ret behagelig og Byen stor nok til at huse en, der nok vil være for sig selv. Omgivelserne er ikke daarlige, Havnen, den nye Mole og Oliemøllerne opbyggelige, Efteraarsskovene til begge Sider venlige mod en Sjællænder, mit lille lejede Rum varmt og upaaklageligt, mit Spisested nærende og helt rent og pænt, Aviserne kommer trofast herover om Aftenen, Drengene, som jeg nænner at undervise ... raske og uforborgne, Kollegerne uskadelige i deres Tyskerhad og sejt klæbende Konservatisme, der er god Anledning til at føle sig bedre end de fleste ...«,

fortæller Frisch fætteren,⁴⁰ hvis gamle dansklærer, digteren Olaf Hansen, er et af de mere opløftende elementer i lærerkollegiet. Ham blev Frisch ven med allerede under det korte vikariat.

Hele dette år, og også mens han var i Århus, var Frisch travlt beskæftiget med sin afsluttende eksamenslæsning, som var afgørende for, at opholdet i Århus ikke blev længere i denne omgang. Han var selv skeptisk med hensyn til, hvordan hans eksamen (maj-juni 1917) ville gå, men må med en ikke ringe stolthed indrømme, at han klarede sig endog meget fint:

»... den blev som Heiberg [en af hans professorer i klassisk filologi] siger særdeles smuk, og jeg staar nu i det for mig mærkelige at vinde fuld Anerkendelse af mine Fagfolk. Jeg vil bruge Drachmanns [den anden professor i klassisk filologi] Ord om cand mag Frisch, som han har lært at kende som en

ualmindelig dygtig kundskabsrig og velbegavet ung Filolog og Historiker (jeg har det paa Print og agter at lade min Kone sy det paa mine Natskjorter). Det hele Udfald af mit højst rodede Studium bevirker at jeg i de første Aar med alvorlig Resignation vil lægge mig efter Videnskab og tage de Penge det kan kaste af sig».⁴¹

Desuden havde han tidligere på foråret fået, hvad han kaldte »en enorm anbefaling« fra Sorø-rektoren.⁴²

Nok kom han i gang med videnskabeligt arbejde (Hippokrates), men gymnasieskolen var ikke nem at undvære, om ikke af anden grund så for at tjene penge. Det var blevet så meget mere påtrængende nu, hvor han var blevet kæreste med den tidligere omtalte Stella Bruun fra Skanderborg. De holdt ferie sammen på Hansted Badehotel i fire uger den sommer.

Tilbagekomsten til hovedstaden blev henad september en brat opvågnen, som det fremgår af en frustreret redegørelse til fættren:

»Min Dag nu er et multiformt Komplex af heterogent Arbejde. Stemninger bliver mig mere og mere fremmed, dertil kastes jeg for meget rundt i alt muligt forskelligt. Det har dog enkeltgang slaaet mig, om jeg ikke hér havde den første Antydning af det udadvendte Liv, som har været mine Studenteraars Fabel.

Hermed følger Oversigt over min Dags Exaggeration: 1) gaar jeg til praktisk Pædagogik ved Henrik Madsens Skole [fra 1919 Sct. Jørgens Gymnasium]. Det er tidsslugende – paa enkelt Undtagelse nær (Th.A. Müller!) dræbende. 2) hører jeg Oscar Hansen 5 Timer om Ugen Klappe Kage over filosof pædagog. Emner. 3) Dr. Hertz examinerer kraftigt i Hygiejnen. 4) læser jeg Oldtidskundskab (Homer og Sophokles) med Bourgeoisibørn paa Østerbro. 5) Historie i en I G. paa Vesterbro (Schneekloth) 6) Er jeg i sene Eftermiddagstimer Tysklærer paa Wedels Kursus 7) manuducerer jeg et Par Børster ogsaa i Tysk. 8) læser jeg hver Morgen fra 7 1/2 til 8 1/2 hippokratiske Skrifter stumpvis 9) har jeg ved Introduktion faaet Adgang til Dissektioner i Bredgade og Obduktioner paa Rigshospit. (Discretion garanteret) [dette punkt af hensyn til Hippokrates-arbejdet] 10) søger jeg ommuligt en Gang om Ugen ud til Avisstuen paa Østerbro 11) har jeg min lille Kone, som jeg kun daarligt kan undvære ...»⁴³

Opremsningen fortsætter med mere personlige, private og selskabelige gøremål.

Punkterne 1-3 omfatter Frischs pædagogikum, som ses at fylde mere end hans videnskabelige arbejde, som han jo stort set ikke kunne tjene penge ved. Og dem havde han brug for, da det her i efteråret 1917 står ham mere og mere klart, at »min lille Kone« snart skal være hans lille kone.

I december afsluttede han sin pædagogiske prøve med en særdeles fin udtalelse.

Derefter blev der mere tid til det videnskabelige arbejde med Hippokrates, i februar giftede han sig med Stella Bruun fra Skanderborg, og om foråret blev der så en klassikerstilling ledig ved Aarhus Katedralskole. Udnævnelsen er dateret 25. maj, og i august tog et nyt liv for alvor sin begyndelse for Frisch i hans første embede.

Hans entre på skolen er velbevidnet:

»Det var en strålende augustmorgen 1918, da den nye lærer i græsk og latin viste sig for første gang på Århus Katedralskole. Præsentationen foregik i den smukke solennitetssal, hvor malede portrætter af henfarne Oldenborgere og Glücksborgere velvilligt skuede og stadig skuer over det århusianske kontingent til landets vordende intellektuelle elite«. ⁴⁴

Der er tale om et selvsyn, eleven Henry A. Steen (mange år senere Frischs efterfølger på Metropolitanskolen), som i 1950 husker hans tiltrædelse, men har glemt – eller ikke kendt til – Frischs vikartid på skolen.

»Sammen med eleverne stod opstillet skolens lærerkollegium ligeså forventningsfuldt som de vordende minerva-sønner og -døtre. I en provinsby – og det var Århus dengang – er ankomsten af en ny kollega en begivenhed! Det var et særpræget og dygtigt kollegium«. ⁴⁵

Frisch anså det for mere særpræget end dygtigt, således som det fremgår af de mange breve, der er bevaret også for denne periode af hans liv.

Til gengæld var han særdeles glad for sine elever, og det var mere end gengældt, som det fremgår af endnu et glimt fra hin augustdag:

»En lydelig kremten og vadende skridt på gangen udenfor, rektor, professor Jon Vaupell, kong Christian X's tidligere præceptor, anmelder sin entrée, ledsaget af en høj, radmager mand med markerede ansigtstræk og funklende, levende øjne. »Han er jo køn«, hvisker en pige betaget. »Ham bliver det vanskeligt at lave skæg med«, farer det gennem drengenes hjærner. – Rektor taler: En velkomst til arbejdet igen, en velkomst til kollegerne, en særlig velkomst til vor nye kollega, adjunkt Frisch, som skal undervise jer i græsk og latin. Jeg håber, at De, adjunkt Frisch, vil komme til at befinde Dem godt blandt os. Vi synger: »Altid frejdig, hvor du går«. ⁴⁶

Rektor Vaupells ord kom ikke ganske til at gå i opfyldelse. Men at Frischs sjæl i Århus-årene ofte var andetsteds end i Århus, kom eleverne ikke til at mærke meget til:

»Han tog os med det samme, den lange, magre mand med de funklende øjne, og det i en sådan grad, at nu midaldrende århusstudenter den dag i dag får tårer i øjnene af bevægelse, når de taler om Frisch's timer.

Hvad var hemmeligheden ved hans succes som lærer? Den, at han var ny hele tiden. Enhver, der har været skoleelev udover den skolepligtige alder, véd, at der kommer et tidspunkt, da man kan en lærer – man skimter hans videns grænser og er nøje fortrolig med hans reaktioner i alle mulige situationer; man er kommet bag om læreren. Frisch kom man aldrig bagom. Hans viden forøgedes stadigt – erhvervet ved studier til langt ud på natten; de samme problemer blev, hver gang de mødte op igen, behandlet sét ud fra nye synsvinkler; der var aldrig nogen kedelig gentagelse i hans undervisning, en erhvervssygdom i mangel en lærergerning».⁴⁷

Frischs sjæl nåede aldrig rigtigt med til Århus. Han var – og forblev hele sit liv – københavnner, men i de første år på katedralskolen var det Italien og Grækenland, hans udlængsel primært var rettet mod. Der havde han aldrig været, men han havde – som det stadigt opsøgende og nysgerrige menneske, han var – en klar fornemmelse af, at skulle han til fulde forstå den oldtidskultur, som efter hans opfattelse var fundamentet for – og uundværlig for forståelsen af – den samtid, som han var så levende optaget af, så måtte han ned og besøge »stederne«. Det lykkedes ham at få legatstøtte, der var stor nok til, at han kunne tage orlov hele skoleåret 1920/21, hvor han det meste af tiden boede i Rom. Det efterår oplevede han i bjergbyer nord og øst for hovedstaden fascisternes begyndende agitation – oplevelser, som siden blev en væsentlig tilskyndelse til *Pest over Europa* (1933).

Ligeledes var det i Århus-tiden – meget under det lange ophold i Italien, men også hjemme på skolen og i lejligheden på Ingerslevs Plads – at mange af de tanker blev tænkt og udviklingstræk forstået, som i 1928 blev nedskrevet og udkom som *Europas Kulturhistorie*.

Da Frisch efter orloven kom tilbage og genoptog sit arbejde på Aarhus Katedral-skole, lod han ikke kun sine mange oplevelser og indtryk komme eleverne til gode. Han holdt i de følgende to år på skolen en række særdeles velbesøgte forelæsninger med klassiske emner, som siden udkom som *Platons Stat* (1924) og *Rom, Oldtidens Verdensby* (1925). Forelæsningerne blev arrangeret af Jysk Selskab for Sprog og Historie, og de blev således en slags forløber for Aarhus Universitet.

»Man maa være bosat i Aarhus for at tro, jeg har nogensomhelst Indflydelse paa Regering eller Rigsdag i København«. Sådan indleder Georg Brandes i 1922 et brev⁴⁸ til adjunkt Hartvig Frisch i Århus vedrørende Studentsamfundet i København. Det må have svedet en hel del i en ærkekøbenhavnsk sjæl at blive tilskrevet på den måde – ovenikøbet på et tidspunkt, hvor han var ved at have fået nok af den jyske provins.

Brevet er udtryk for, at Frisch var i gang med at genopbygge sine kontakter og sin indflydelse i hovedstaden, men det skal retfærdigvis tilføjes, at han allerede adskillige år tidligere var blevet tilbudt en stilling ved Sct. Jørgens Gymnasium (»Henrik Madsens Skole«, hvor han jo havde taget pædagogikum), men havde takket nej. Han havde dog fået en form for tilknytning til København i form af en bestyrelsespost i Statsskolernes Lærerforening fra 1922.

Og i 1923 blev Frisch »forflyttet« (som det hed i datidens terminologi) til Metropolitanskolen, hvor hans egen gamle rektor fra Frederiksborg Statsskole, klassikeren dr. Karl Hude, nu var rektor. Det var ikke et hvilket som helst embede, han tiltrådte (i hvert fald ikke i en senere tids belysning). Han blev nemlig »lektor Blomme«s efterfølger, og Hans Scherfig nåede faktisk at opleve ham i 3.g.⁴⁹ Og apropos Frischs Sorø-overvejelser er det interessant at læse følgende fra Scherfigs karakteristik af den nye lærer: »Og han slår ikke disciplene i ansigtet«!⁵⁰

Også for de københavnske elever blev Frisch en åbenbaring og en oplevelse for livet. Han nåede 18 år som adjunkt, fra 1929 lektor, på »Metro«, men der skulle ikke gå ret lang tid efter hans ansættelse på skolen, før han også var travlt optaget af en lang række andre gøremål, såsom formand for Studentersamfundet allerede samme år, han kom tilbage til København, fra 1926 socialdemokratisk folketingsmand, i 1925 tegnede han den første kontrakt på udgivelsen af *Europas Kulturhistorie*, og han blev også medarbejder, senere litteraturredaktør på *Social-Demokraten*.

I november 1927 blev det alt sammen for meget, og yderligere tilskyndet af en smertefuld pandehulebetændelse måtte Frisch tage orlov fra skolen og Folketinget. Sammen med hustruen Stella og datteren Irene (født den august, han tiltrådte sit embede i Århus) rejste Frisch til Rom, hvor de blev til hen på foråret. Det var i øvrigt i denne periode, at en meget stort del af kulturhistorien blev skrevet.

Selvom skolearbejdet altså i virkeligheden fyldte den mindste del Frischs arbejdstid, mens han var ansat på Metropolitanskolen, fik eleverne – i hvert fald i de første adskillige år – hvad de havde krav på – og de følte det selv. En tidligere elev, Fanny Hartmann, karakteriserer mange år senere Frischs undervisning som »altid aktuel og levende, og interessant for eleverne«.⁵¹ Det, som gjorde indtryk på eleverne og hans undervisning så levende, var hans evne til og stadige bestræbelse på – og det gjaldt både i undervisning, i politik og i hans hele virke – at få de klassiske tekster og emner til at fremtræde med en umiddelbar aktualitet og betydning: »Hartvig Frisch fik sine elever til at se det levende i det historiske og det klassiske stof, og derved vakte han vor interesse, en interesse, der for mange af os har holdt sig hele livet igennem«, og hun fortsætter om de videre perspektiver ved hans undervisningsmetode:

»Men af langt større betydning var det, at han gennem hele sin undervisning appellerede til vor kritiske sans og tvang os til selvtænkning. Han gav os ikke lov til at nøjes med at tilegne os det, der stod i lærebøgerne, men spurgte os ustandselig: hvorfor; hvorfor tror De, den person handlede på den og den måde, hvorfor indtraf de og de begivenheder? Hvorfor udviklede begivenhederne sig ikke helt anderledes? Er den forklaring, der står i lærebogen, nu også udtømmende? Derved trænede han os, uden at vi selv lagde mærke dertil, i at tænke selv, og selv at drage vore slutninger af det læste stof. Og han lærte os, at man ikke må slå sig til tåls med at gentage en påstand, selv om den stod trykt i en lærebog, men at vi selv skulle tænke sagerne igennem«.⁵²

Det overrasker ikke at måtte konstatere, at Frischs undervisning har været helt moderne og særdeles studieforberedende.

*Hartvig Frisch omkring 1940.
Efter Niels Finn Christiansen.
Hartvig Frisch. Mennesket og
politikeren. (s. 193).*

I 1935 var Frisch blevet politisk ordfører for Socialdemokratiet og formand for folketingsgruppen, så der kan ikke være tvivl om, at eleverne i de sidste år af hans gymnasietid har set mange vikarer. Yderligere travlt fik han de sidste to år, fra 1939 til 1941, da han blev knyttet til undervisningsinspektionen som såkaldt faglig medhjælper i græsk og oldtidskundskab (en stilling, der svarer til de nuværende fagkonsulenter i Undervisningsministeriet) under den navnkundige A.C. Højberg Christensen. I denne egenskab holdt han i efterårsferien 1939, på et af de årlige faglige møder, et foredrag med titlen »Faget Oldtidskundskab«.

Oldtidskundskab, som Frisch selv var opvokset med ved at have været på den første studenterårgang (1907 til 1910), der havde faget, lå ham meget på sinde i kraft af, at dette fag i udpræget grad forenede demokrati og dannelse. I foredraget kalder han oldtidskundskab »et ægte Barn af Skoleloven af 1903«, den »Lov om højere almenskoler« af 24. april 1903, som var en direkte følge af den reelle indførelse af parlamentarisme i Danmark i 1901. Han anså faget for »en livskraftig Frugt« og mente, at det skulle opfattes som »et Pust af den demokratiske Luftning, der i disse Aar fejede gennem den gamle lærde Skole, altsaa som et Stykke Grundtvigianisme i den

sorte Skole». ⁵³ For Frisch var fagets styrke, at eleverne her oplevede den direkte konfrontation med den græske litteratur og kunst, den metode, der er blevet kaldt den dokumentariske eller autoptiske. Herved blev faget efter hans opfattelse – på trods af navnet – i højere grad »aandsdannende« end »kundsksmeddelende«.

»... det enestaaende ved Faget Oldtidskundskab er netop de forbavsende Livsværdier, som den græske Litteratur og Kunst rummer. Det er et Privilegium at være Lærer i et Fag, hvor Timens Tekster er Homer, Platon og Tragikerne eller hvor Undervisningens Genstand er Akropolis' Bygningsværker eller Olympias skulpturerne. At udnytte dette Privilegium er det store Maal, enhver Lærer i Oldtidskundskab maa sigte mod«.

Det gjorde og nåede Frisch, ikke bare i oldtidskundskab, men i alle de tre klassiske fag, og ikke bare i sin lærergerning, men i hele sit politiske og kulturelle virke.

Han blev i 1941 udnævnt til professor i klassisk filologi ved Københavns Universitet og sluttede således sin faglige karriere med også at få den videnskabelige side af de klassiske fag med, som han havde været så tiltrukket af lige siden sin vikartid ved Sorø Akademi.

Ovenstående er udtryk for en tilbagevenden til studier, der for alvor blev påbegyndt sommeren 1992, men hvortil interessen blev vakt for mere end 20 år siden under nærgående læsning af Vagn Skovgaard-Petersens Dannelse og demokrati. Fra latin-til almenskole.

*Interessen og studierne resulterer forhåbentlig ad åre i en biografi om mennesket, læreren, kulturhistorikeren og politikeren Hartvig Frisch – med hovedvægten lagt på **sammenhængen** mellem de mange aspekter af hans virke og interesser.*

Noter

1. Frisch til M.K. Nørgaard, den 24. august 1914.
2. Frisch til Anna Frisch, den 19. august 1914.
3. Frisch til Anna Frisch, den 21. august 1914.
4. Ibid.
5. Ibid.
6. Frisch til M.K. Nørgaard, den 24. august 1914.
7. Frisch til Anna Frisch, den 25. august 1914.
8. Ibid.
9. Ibid.
10. Frisch til Anna Frisch, den 28. august 1914.
11. Frisch til Anna Frisch og Conrad Iversen, den 4. september 1914.
12. Ibid.
13. Ibid.
14. Ibid.
15. Frisch til Anna Frisch og Conrad Iversen, den 10. september 1914.
16. Ibid.
17. Frisch til Anna Frisch, den 24. september 1914.
18. Frisch til Anna Frisch og Conrad Iversen, den 1. oktober 1914.
19. Frisch til M.K. Nørgaard, den 4. oktober 1914.
20. Frisch til Herbert Iversen, den 3. oktober 1914.

21. Frisch til M.K. Nørgaard, den 18. oktober 1914.
22. Frisch til Herbert Iversen, den 27. oktober 1914.
23. Frisch til »Forældrene«, den 3. november 1914.
24. Frisch til »kære derhjemme«, den 11. november 1914.
25. Frisch til M.K. Nørgaard, den 19. november 1914.
26. Frisch til Anna Frisch, den 9. december 1914.
27. Frisch til »Forældrene«, den 13. december 1914.
28. Frisch til Conrad Iversen, den 17. december 1914.
29. Frisch til »Forældrene«, den 3. november 1914.
30. Frisch til M.K. Nørgaard, den 30.-31. januar 1915.
31. Ibid.
32. Frisch til Anna Frisch og Conrad Iversen, den 3. februar 1915.
33. Ibid.
34. Frisch til Anna Iversen og Conrad Iversen, den 13. marts 1915.
35. Frisch til Herbert Iversen, den 8. maj 1915.
36. Frisch til Herbert Iversen, den 29. maj 1915.
37. Frisch til »kære derhjemme«, den 21. juni 1915.
38. Frisch til »kære derhjemme«, den 24. juni 1915.
39. Frisch til Herbert Iversen, den 1. juli 1915.
40. Frisch til Herbert Iversen, den 4. november 1916.
41. Frisch til Herbert Iversen, den 22. juni 1917.
42. Frisch til Herbert Iversen, den 7. maj 1917.
43. Frisch til Herbert Iversen, den 6. oktober 1917.
44. Henry A. Steen i artiklen »Hartvig Frisch og Århus Kathedralskole 1918-23« i Niels Finn Christiansen: *Hartvig Frisch, mennesket og politikeren. En biografi*, s. 103.
45. Ibid., s. 103.
46. Ibid., s. 104.
47. Ibid.
48. Georg Brandes til Hartvig Frisch, den 22. juni 1922.
49. Jf. Hans Scherfig: *Det forsømte forår*, s. 150f og 157.
50. Ibid., s. 151.
51. Fanny Hartmann i artiklen »Læreren ved Metropolitanskolen«. I: Niels Finn Christiansen: *Hartvig Frisch, mennesket og politikeren. En biografi*, s. 108.
52. Ibid.
53. Foredraget blev trykt i tidsskriftet *Vor Ungdom*, juni 1940, og denne artikel udkom samme år som et særtryk, hvorfra der her citeres.

Litteratur

- Christiansen, Niels Finn: *Hartvig Frisch, mennesket og politikeren. En biografi*. 1993.
 Frisch, Hartvig: *Sokrates' domfældelse og død*. Efterskrift af Finn Jorsal. 1991.
 Hedtoft, Hans og M.K. Nørgaard (red.): *Hartvig Frisch – Hans personlighed og gerning*. 1950.

Finn Jorsal (f. 1947). Cand.mag. i klassisk filologi fra Aarhus Universitet 1974, pædagogikum på Rønde Kursus efteråret 1975, adjunkt på Morsø Gymnasium 1976 til 1981, adjunkt/lektor på Aarhus Katedralskole 1981 til 1993. Fra 1986 til 1987 medlem af Undervisningsministeriets såkaldte referencegruppe, som koordinerede den fagligt-pædagogiske tilrettelæggelse af Bertel Haarders gymnasireform. Fra 1993 rektor på Thisted Gymnasium & HF-Kursus. Foto: Henrik Bolt-Jørgensen.